

14. Про затвердження Порядку прийняття попереднього рішення про країну походження товару та про внесення зміни до наказу Держмитслужби України від 28.12.99 № 864: Наказ Держмитслужби України від 08.11.2005 № 1088 // Офіційний вісник України. – 2005 р. – № 47. – С. 122. – Ст. 2965.
15. Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 28.07.1995. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 22. – С. 86. – Ст. 655.
16. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 17.12.1992 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=112_007
17. Угода між урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 07.10.1994 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 57. – С. 188. – Ст. 2018.
18. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 09.01.1995 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 94. – С. 55. – Ст. 3455.
19. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 29.08.1995 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=498_073
20. Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною: Міждержавна угода від 18.01.2001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=807_200
21. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про науково-технічне співробітництво: Міждержавна угода від 06.07.2001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qdpro.com.ua/documents/11786>
22. Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 26.05.1995 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=417>
23. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 17.09.1994 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/398_008/print1322214235263528
24. Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 17.09.1994 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – С. 388. – Ст. 1594.
25. Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю: Міжнародний документ від 24.06.1993 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 50. – С. 337. – Ст. 3367.

УДК 351.811: 342.565.4

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРОЦЕСІ
РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ З БЕЗПЕКОЮ ДОРОЖНЬОГО РУХУ**

Ширіна С.А., аспірант

Запорізький національний університет

У науковій статті досліджуються місце та роль судового прецеденту в правовій системі України. Аналізуються тенденції законодавчого закріплення можливості застосування прецедентів у

юридичній практиці. Досліджується можливість використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою дорожнього руху. Робиться висновок про перспективність подальшого дослідження даної тематики.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, безпека дорожнього руху, судовий прецедент, національне законодавство, рішення суду, застосування права, перспектива.

Ширина С.А. ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА В ПРОЦЕССЕ РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СВЯЗАННЫХ С БЕЗОПАСНОСТЬЮ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина
В научной статье исследуются место и роль судебного прецедента в правовой системе Украины. Анализируются тенденции законодательного закрепления возможности применения прецедентов в юридической практике. Исследуется возможность использования судебного прецедента в процессе рассмотрения дел об административных правонарушениях, связанных с безопасностью дорожного движения. Делается вывод о перспективности дальнейшего исследования данной тематики.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная ответственность, безопасность дорожного движения, судебный прецедент, национальное законодательство, решение суда, применение права, перспектива.

Shyrina S.A. PROSPECTS OF USE OF JUDICIAL PRECEDENT DURING DISPOSAL OF LEGAL PROCEEDING ABOUT ADMINISTRATIVE OFFENCES CONNECTED TO SAFETY OF ROAD MOVEMENT / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In the scientific publication the place and role of judicial precedent in legal system of Ukraine is investigated. The tendencies of legislative fastening of an opportunity of application of precedents in legal practice are analyzed. The opportunity of use of judicial precedent is investigated during disposal of legal proceeding about administrative offences connected to safety of road movement. Is judged importance of the further research of the given subjects.

Key words: an administrative offence, administrative responsibility, safety of road movement, judicial precedent, national legislation, decision of court, application of the right, prospect.

Судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, є одним із найбільш поширених видів адміністративно-деліктного процесу, адже автомобільний парк щорічно зростає, оновлюється і, відповідно, зростає кількість порушень правил дорожнього руху, дорожньо-транспортних пригод, про що свідчить і офіційна статистика. У процесі судового розгляду справ вказаної категорії досить часто виникають типові проблеми – неявка до суду учасників судового розгляду, брак доказів у справі тощо. Значна кількість справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, обумовлює перевантаженість суддів, що в свою чергу впливає на якість та об'єктивність вирішення справ. У той же час, справи про адміністративні правопорушення вказаної категорії є часто однотипними – це, наприклад, притягнення до адміністративної відповідальності водіїв транспортних засобів за перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більше як на п'ятдесят кілометрів на годину; порушення правил зупинки, стоянки, що створюють перешкоди дорожньому руху або загрозу безпеці руху; керування транспортними засобами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижує увагу та швидкість реакції; створення аварійної обстановки тощо. Значний відсоток судових процесів становить розгляд скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху.

Вищезазначене обумовлює необхідність дослідження вказаних проблем та пошуку шляхів їх подолання, удосконалення процесу судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. Таким чином, обрана тема наукової статті є актуальною, а її дослідження має як теоретичне, так і практичне значення.

Питання місця та роді судового прецеденту у правовій системі України достатньо детально досліджено вітчизняними вченими. Це, зокрема, праці П.М. Рабіновича, С.П. Головатого, Т.М. Анакіної, Н.А. Гураленко, Д.В. Кухнюка, Б.В. Малишева та інших відомих вчених. Серед останніх фундаментальних праць варто відмітити дисертаційне дослідження С.В. Шевчука «Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади» [1]. Проте, можливість використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, залишається малодослідженим питанням і потребує окремої уваги, враховуючи специфіку та велику кількість справ вказаної категорії.

Метою наукової статті є дослідження можливості та перспективи використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні

завдання: визначити місце та роль судового прецеденту у правовій системі України; дослідити сучасні тенденції посилення ролі судових прецедентів у правозастосовчій практиці; визначити можливість та перспективи використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху.

Предметом наукової статті є роль та місце судового прецеденту у правовій системі України та перспективи його використання в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху.

Можливість співіснування правової системи України та судового прецеденту в сучасних умовах дослідили Н. Бондаренко-Зелінська та А. Зелінський [2].

Заперечення, а точніше ігнорування судової практики як джерела права, залишилось нам у спадок з радянських часів (у недалекому минулому прецедент як джерело права застосовувався тільки в країнах англо-американської системи права, можливість його запровадження на теренах колишнього СРСР оцінювалося виключно негативно). Сучасне ж порівняльне правознавство навряд чи дозволить нам погодитися з правильністю такого твердження. Оскільки в країнах континентального права (Німеччині, Франції, Нідерландах, Швейцарії), на які Україна традиційно орієнтується в своєму правовому розвитку – якщо не в самому тексті закону, то принаймні в сучасній правовій доктрині, ніхто не заперечуватиме правотворчу роль судів [3].

Перші кроки до визнання судового прецеденту джерелом права в Україні вже зроблено: вважаються джерелами права прецеденти, створені Європейським Судом з прав людини. Такого висновку можна дійти з аналізу змісту низки прийнятих нормативно-правових актів та підписаних міжнародно-правих документів. Так, згідно із ст.46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. держави-учасниці (зокрема, Україна) зобов'язуються виконувати рішення Європейського Суду з прав людини в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. А в ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. наголошується, що суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського Суду з прав людини як джерело права [4]. Ці та інші зміни в законодавстві винесли на перший план питання можливості застосування як прецеденту і джерела права рішень національних судів.

Визнаючи вагоме значення актів Верховного Суду України для здійснення правосуддя, вчені досі намагаються уникати вживання щодо них словосполучення «джерело права», оскільки суд в Україні формально не наділений правотворчою функцією, а отже, не може займатися правотворчістю. Однак, як правильно зазначають юристи [5], саме він може і здатен усунути такі проблеми правозастосування, як дуалізм правових норм, суперечності між нормами права і нормами моралі, прогалини в праві і законі. Адже, попри законодавчу неврегульованість і неоднозначність цього питання, важливість постанов пленумів Верховного Суду України, тлумачень закону в оглядах судової практики, рішень вищого суду у конкретних справах класично сприймаються як приклади для здійснення правосуддя, а сформульовані в них положення тлумачать, а іноді доповнюють зміст нормативно-правових документів всіх рівнів. Втім можна погодитися з окремими авторами, які цілком обґрунтовано відносять їх до прецедентного права [6].

Прецедент (лат. praecedentis – передуючий) – це поведінка в певній ситуації, яка розглядається як зразок при аналогічних обставинах. Сутність судового прецеденту полягає у наданні нормативного характеру актам суду. У зв'язку з чим під судовим прецедентом часто розуміється рішення суду в конкретній справі, яке є обов'язковим при розгляді аналогічних справ у майбутньому. Проте обов'язковим для судів є не все рішення, а тільки суть правової позиції суду, на підставі якої постановляється рішення.

Якщо проаналізувати існуючу судову практику, то стає очевидним, що акти Верховного Суду України вже давно відіграють значення судового прецеденту для нижчих судів. Адже узагальнення судової практики та керівні роз'яснення щодо питань застосування законодавства є його правовою позицією щодо того чи іншого праворозуміння. Й хоча ці керівні роз'яснення офіційно не визнано джерелом права, вони є обов'язковими для судів усіх інстанцій. І на практиці непоодинокими є випадки, коли судді роблять у своїх рішеннях посилання на акти Верховного Суду України.

Якщо ж говорити про Конституційний Суд України, то прецедентний характер його рішень не викликає сумнівів. Варто хоча б згадати Рішення КСУ № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. у справі № 1-17/2000 за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст.59 Конституції України, ст.44 КПК України, ст.ст.268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника), яким фактично було змінено положення Кримінально-процесуального кодексу щодо можливості участі як захисників у кримінальному процесі не тільки адвокатів, а й інших фахівців у галузі права.

Тобто в Україні вже досить тривалий час у правозастосовчій практиці фактично існує судовий прецедент, хоча офіційно це не визнавалося до прийняття згаданого Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Він існує об'єктивно і потребує законодавчого оформлення.

Водночас не слід сліпо дублювати зарубіжні традиції правозастосування, це має бути судовий прецедент з «українським обличчям». Адже судові прецеденти – це не ідеальні джерела права (як і правова норма), їм властива певна суперечливість, оскільки бувають випадки, коли суди по-різному вирішують однакові питання. Крім того, вітчизняні суди не наділені правотворчою функцією, й цей факт не можна ігнорувати. Тому потрібно на науковому рівні ґрунтовно дослідити можливості та межі застосування судових прецедентів як джерел права в Україні; визначити їх вплив на правозастосовчу діяльність; спрогнозувати можливі переваги та недоліки надання актам вищих судів України статусу джерел права. І тільки все зваживши, поступово запроваджувати відповідні зміни, можливо, як експеримент (приміром, спочатку можна було б надати статусу джерела права постановам Пленуму Верховного Суду України, попередньо запровадивши ефективну процедуру їх прийняття), а потім, якщо отримаємо позитивний результат, – як загальне правило [7].

Варто погодитись із думкою Арсенія Мілютіна, практикуючого юриста Юридичної фірми «Magisters», який зазначає, що коли йдеться про застосування судового прецеденту, то під час впровадження цього права, законодавець та судді, скоріш за все, зустрінуться із необхідністю повністю чи значно перетворити всю правову систему України.

У правових системах, в яких застосовується доктрина *Stare decisis* (від лат. «триматись того, як вже вирішено»), судді висловлюються, що доктрина має певні особливості. Вона, зокрема, не стосується *dictis* та *rationibus decidendi*, тобто вона не стосується того «що було сказано» та того «як було вмотивовано». Доктрина є важливою лише для рішення (оскільки *decisis* означає рішення), тобто для деталізованого юридичного наслідку, який слідує за деталізованою групою фактів. Відповідно, значна частина правових систем не визнає доктрину, оскільки вона суперечить праву суддів тлумачити закон та праву законодавця творити закон.

Можна припустити, що введення доктрини одразу призведе до суперечки і з Конституцією України, зокрема, статтею 8 (верховенство права). Також виникне суперечка із ст.129 Конституції України (судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону).

Існує правова дискусія щодо переваг та недоліків при застосуванні доктрини в правовій системі. Так звані мінімалісти відстоюють точку зору, що прецедент робить рішення «передбачуваним». Інша точка зору полягає в тому, що доктрина дозволяє суддям, які не були обрані народним голосуванням, творити закон, а також те, що доктрина захищає невірні вирішені справи. У свою чергу мінімалісти наполягають на тому, що законодавець, якщо він цього забажає, може змінити прецедент законом. Критики доктрини також часто обвинувачують конкретних суддів у тому, що вони застосовують доктрину селективно, застосовуючи лише ті прецеденти, з якими вони згодні, та ігноруючи ті, з якими вони не згодні.

На думку Арсенія Мілютіна, для уникнення непотрібних правових дискусій та правових колапсів у зв'язку з тим, що доктрина за суттю суперечить вітчизняній правовій системі та мало знайома юристам, доцільно розвивати інші способи досягнення єдності судової практики. Зокрема, можна розвивати на законодавчому рівні концепцію *jurisprudence constante*, яка визнається багатьма системами континентального права і полягає в тому, що довга серія рішень, у яких застосовувалась норма права, стає визначальною для всіх наступних рішень. У деяких країнах такі «прецеденти» встановлюють вищі суди. Наприклад, у Франції такі органи як *Cour de cassation* та *Conseil d'état*, мають квазізаконодавчі функції.

Отже, можливо, слід не повністю змінювати правовий підхід, а вдосконалити існуючу практику надання роз'яснень вищими судами в рамках концепції *jurisprudence constante* [8].

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI роль судового прецеденту в Україні значно посилилась [9]. Так, статтю 324 Кримінально-процесуального кодексу України було доповнено частиною п'ятою такого змісту: «Обираючи при постановленні вироку норму кримінального закону, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, що викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 400-12 цього Кодексу»; частину третьою статті 82 Господарського процесуального кодексу України доповнено реченням такого змісту: «Обираючи при прийнятті рішення правову норму, що підлягатиме застосуванню до спірних правовідносин, господарський суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, які викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 111-16 цього Кодексу»; статтю 214 Цивільного процесуального кодексу України доповнити частиною другою такого змісту: «2. При виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 355 цього Кодексу»; статтю 161 Кодексу адміністративного судочинства України доповнити частиною другою такого змісту: «2. При виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 237 цього Кодексу».

Таким чином, судді під час винесення рішення зобов'язані керуватися вже не тільки законом, але й висновками Верховного Суду України, викладеними у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення. Такі зміни до законодавства певним чином суперечать Конституції України, адже згідно із статтею 129 Конституції України судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону [10].

Але в адміністративно-деліктному провадженні рішення суду апеляційної інстанції є остаточним і оскарженню не підлягає (стаття 294 КУпАП). Отже, у справах про адміністративні правопорушення немає і не може бути відповідних висновків Верховного Суду України. І все ж таки відкритим залишається питання щодо можливості створення та використання прецедентів в адміністративно-деліктному судовому процесі. Як приклад можна навести рішення Виноградівського районного суду Закарпатської області від 16.08.2010 р. – у справі за № 2-а-405/10 про скасування постанови серії АО № 117870 від 01.08.2010 року по справі про адміністративне правопорушення (оскарження штрафу) суд визнав недійсною постанову ДАІ на підставі того, що штраф був виписаний інспектором ДАІ на дорозі, а не працівником адмінпрактики в будівлі Державтоінспекції. Суддя встановив, що відповідачем не надано жодних доказів, що інспектор має спеціальне звання та відповідно до своїх функціональних обов'язків має право самостійно виносити постанови.

У рішенні суду сказано, що право накладати штраф надано тільки інспекторам адміністративної практики ДАІ МВС України, яким інспектор був зобов'язаний передати складений ним адмінпротокол.

У ході розгляду справи про оскарження штрафу, суддя встановив, що відповідачем всупереч положенням п.3 ч.2 ст.222 КУпАП, та п.4.1 Інструкції затвердженої Наказом МВС України від 26.02.2009 року № 77 не надано жодних доказів, що інспектор Кукуль М.Ю. має спеціальне звання та відповідно до своїх функціональних обов'язків має право самостійно виносити постанови.

«Згідно з п.12.4 цієї самої Інструкції таке право (накладати штраф) надано тільки інспекторам адміністративної практики ДАІ МВС України, яким, згідно з положеннями п.16.6 Наказу МВС України № 111 від 27.03.2009 року, він був зобов'язаний передати складений ним адмінпротокол», – зазначається в рішенні суду.

На підставі того, що штраф був виписаний інспектором ДАІ на дорозі, а не працівником адмінпрактики в будівлі Державтоінспекції, постанова ДАІ була визнана судом незаконною і скасована [11].

Таким чином, суддею фактично був створений судовий прецедент, на який інші судді, звичайно, не можуть посилалися, але він може стати прикладом для інших водіїв щодо можливості оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення про накладення штрафу. Отже, ми можемо говорити не про судовий прецедент, а про усталену судову практику розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою дорожнього руху. Проаналізоване судове рішення по суті має прецедентний характер і має інформаційно-правове значення для реальної юридичної практики.

У результаті проведеного дослідження ми можемо зробити висновок, що судовий прецедент поступово, але впевнено впроваджується у вітчизняну юридичну практику. Проте, до практичного його застосування необхідно підходити дуже обережно, враховуючи чинні положення Конституції України про підкорення суддів лише закону. У процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, судді приймають та можуть приймати рішення, які фактично мають прецедентний характер, проте, на нашу думку, правильніше буде застосовувати термін – усталена юридична, судова практика. Перспективність подальшого дослідження даної тематики є очевидною, адже судовий прецедент все більше проникає в наше життя і необхідно використовувати всі його позитивні аспекти в рамках чинного законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.В. Шевчук; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2008. – 38 с.
2. Бондаренко-Зелінська Н. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування / Н. Бондаренко-Зелінська, А. Зелінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=417>
3. Кирилюк Д. Чи визнається в Україні судовий прецедент? / Д. Кирилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2221>
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Окуневич С. Судебный прецедент в России – это реальность? / С. Окуневич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurqa.hut.ru/all.docs/g/a/sx0l04yb.html>
6. Керимов В.А. Понятие судебного прецедента / В.А. Керимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yurclub.ru/docs/arbitration/article52.html>
7. Бондаренко-Зелінська Н. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування / Н. Бондаренко-Зелінська, А. Зелінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=417>
8. Коментар до статті Н. Бондаренко-Зелінської, А. Зелінського «Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування» юриста Юридичної фірми «Magisters» Арсенія Мілютіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=417>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України: Закон України від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
10. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

11. Постанова Виноградівського районного суду Закарпатської області від 16.08.2010 р. по справі № 2-а-405/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10846533>